

Превключване на езиковия код при българи, живеещи в Германия

Ирена Василева (Перник)

Новейшие исследования в области лингвистической антропологии, социолингвистики и др. предлагают интерпретированное и диалогическое понимание переключения кодов в более широком социальном и культурном контексте. В статье рассматривается переключение кодов, связанное с дискурсом и основывающееся на записях речи представителей болгарской языковой общности, живущих в Германии не менее десяти лет и отлично владеющих двумя языками (болгарским и немецким). Результаты показывают, в каком контексте и по каким причинам участники разговора на болгарском языке вставляют немецкие слова, выражения и даже целые предложения. Анализ записей подкрепляется неформальными интервью с информантами.

The latest research in linguistic anthropology, sociolinguistics and other related disciplines offers an interpretive and dialogic approach to the problem of code switching, placing it in a wider socio-cultural context. The article discusses code switching in discourse on the basis of recordings of the speech of Bulgarians who have been living in Germany for no less than a decade and have perfect command of both languages (Bulgarian and German). The results show what the contexts and reasons for the insertion of German words, phrases and even whole sentences in a conversation carried out in Bulgarian are. The results of the analysis of the recordings are corroborated by informal interviews with the subjects.

Ключови думи: превключване на кодовете в контекста, немски език, български език, *ad-hoc* заемки

Използваният често модел за маркираност на Майърс-Скотън (1972, 1976, 1983) и голяма част от основаните на него разработки се опитват да опишат и систематизират процеса на превключване на кодовете. Голям брой публикации от областта на лингвистичната антропология, социолингвистиката и други свързани с тях дисциплини предлагат интерпретативно и интеракционно разбиране на превключването на кодовете, като търсят връзката между нея и по-широката

социален и културен контекст. Според Хелер (1992) „Тези изследвания илюстрират мястото на смяната на кодовете в определени социални и исторически ситуации, а не създават модели на универсални или потенциални практики“¹.

Настоящото изследване разглежда „превключването на кодовете в дискурса, при което новият език прототипно предизвиква нова „рамка (*frame*)“ или *footing* в рамките на комуникативния акт, което след това се споделя от всички участници“ (Ауер 1998: 8). Терминът *footing* тук е зает от Е. Гофман (1979, 1981), който изхожда от презумпцията, че смяната на езиците е един от маркерите, които позволяват на говорещия да набелязва промени в контекста или да променя ролята, която „играе“ в рамките на дадената комуникативна ситуация.

Резултатите от анализа показват видовете контекст и причините за вмъкване на немски думи, фрази и дори цели изречения в рамките на разговор, воден на български език. Освен това изследването включва анализ на частите на речта, които са най-честотни в корпуса, както и начините за тяхното морфологично и синтактично интегриране в дискурса.

Изследването се основава на записи на разговори между живеещи постоянно в Германия представители на българскоезичната общност. Записаните разговори имат личен, неофициален характер. Пробантите са високообразовани българи, които са живели в Германия поне 10 години, и които владеят и двата езика перфектно, т. е. не са „забравили“ българския.

Шестима от участниците бяха записани по различно време и в различна обстановка; повечето от тях бяха жени на възраст между 35 и 55 години.

Цялата дължина на записите (без паузите) е около 5 часа. Не бяха задавани предварителни теми за разговор, нито пък разговорът беше насочван в една или друга посока, с което се целеше да се гарантира спонтанността на данните.

Анализът на данните от записите беше проверен посредством неформални интервюта с участниците в експеримента.

Теоретични постановки – дефиниции на понятието „превключване на кодовете“

Без да се впускам в подробна теоретична дискусия, ще цитирам някои от най-разпространените дефиниции на термина „превключване на кодовете“, които показват, че вече има повече или по-малко общоприето разбиране за характера на това явление.

Бигел (1996: 8–9) твърди: „Двуетични или многоезични [хора] могат в рамките на един разговор да смесят езика, на който говорят, с друг език за по-дълго или по-кратко време, съзнателно или несъзнателно, което се дължи на определени лингвистични или екстралингвистични отключващи механизми“.

Хелер (1988: 1) обръща внимание на възможността за използването на повече от един език в рамките на един комуникативен епизод. Същата идея се споделя от Ауер (1984: 1), който предлага следната дефиниция: „Редуващата се употреба на повече от един език“, както и от Майърс-Скотън (1993: vii): „Използването на два или повече езика в един и същи разговор“. Фогт (1954: 368) ак-

¹ Всички преводи в статията са на автора.

центрира върху факта, че превключването на кодовете е екстралингвистичен феномен: „Превключването на кодовете само по себе си вероятно не е лингвистичен феномен, а по-скоро психологически, докато причините са очевидно екстралингвистични“. А Страуд (1998: 322) твърди, че това е социален феномен: „Твърдя, че превключването на кодовете в разговор е толкова силно свързано с общественния живот, че не би могло да бъде истински разбрано, ако няма разбирания за социалните явления“.

С оглед на цитираните дотук дефиниции приемам, че превключването на кодове в разговор е не само лингвистичен, но и социален, психологически и прагматически феномен, който може да бъде изразен на всички езикови равнища – фонетично, лексикално, фразеологично, изреченско и дискурсивно. Освен това изхождам от презумпцията, че превключването на кодовете може да протича както съзнателно, така и несъзнателно, така че една от целите на изследването е да се установи, предимно посредством неформалните интервюта с участниците в експеримента, кой от двата механизма доминира.

Основната цел на тази разработка е да бъдат разгледани т. нар. „*ad-hoc* заемки“ които (Поплак, Мийчън 1995: 200), представляват вид междинна форма между превключване на кодове и заемка, т. е. от лингвистична гледна точка те са заемки, но от социолингвистична имат характер на превключване на кодове.

Функции на превключването на кодовете – класификация

Апел и Мьойскен (1987) дефинират шест функции на превключването на кодовете, които отчасти ще бъдат използвани в това изследване:

1. *Референциална* функция – говорещият превключва на друг език или защото не може да намери точната дума, или защото въпросната дума не съществува в текущия език. Грожан (1982: 125) нарича това явление „феномен на най-достъпната дума“, което спестява усилията на говорещия да търси точната дума на езика, който в момента се говори.

2. *Директна* функция – говорещият превключва на друг език, за да изключи/изолира друг или други участници в разговора.

3. *Експресивна* функция – говорещият обикновено превключва на друг език несъзнателно и така неволно дава израз на 'двойната си идентичност'.

4. *Фатичната* функция се наблюдава тогава, когато говорещият се опитва да наблегне на някаква част от разговора, да се пошегува, или да използва езика метафорично, за да предизвика определена реакция от страна на слушащите.

5. *Металингвистичната* функция се отнася до случаите, когато говорещият превключва на друг език съзнателно, за да впечатли останалите участници в разговора.

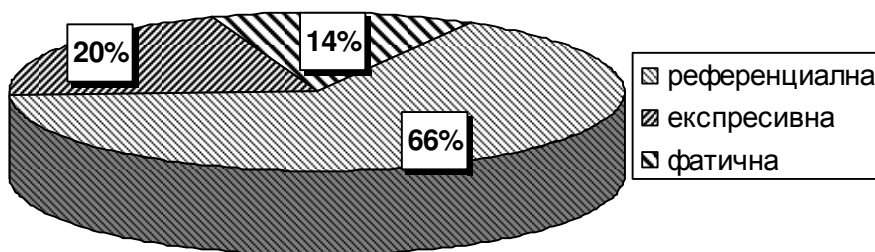
6. *Поетичната* функция се проявява в случаите, когато говорещите превключват езика, разказвайки анекдоти или използвайки игра на думи на друг език, или пък когато се опитват да избегнат табуизирани думи и изрази в основния език, на който се води разговорът.

Анализ

Средният брой на прояви на превключване на кодовете в корпуса е 0,3 пъти в минута. Тяхната дистрибуция е неравномерна – тя зависи от темата на разговора и варира между 0,15 и 1,3 пъти в минута. Най-честите прояви на превключване на кодовете се наблюдават при разговори на тема 'даване/вземане на жилище под наем', а най-редките – при темата 'храни и хранене'.

Дискурсивни функции на превключването на кодовете

От гледна точка на горепосочената класификация корпусът на изследването не съдържа случаи на директна и металингвистична функция, а поетичната функция присъства в незначителен брой случаи. Отствието на директната функция произтича от избора на субектите на изследването – както беше споменато по-горе, те, от една страна, говорят едни и същи езици, а от друга – са близки приятели, така че изключването на участник в разговора е както невъзможно, така и нежелано. Що се отнася до металингвистичната функция, както ще видим по-долу, пробантите са в състояние да коментират собствените си стратегии на превключване на кодовете само ако бъдат изрично помолени да го направят. Останалите три функции – референциалната (включваща случаи на цитиране), фатичната и експресивната имат следната дистрибуция (Фигура 1):

Фигура 1. Функции

Референциална функция

Доминиращата референциална функция най-често се среща в следните случаи:

1. При рефериране към културно-специфични понятия (реалии):

- (1) Ходи ли в *Ausländeramt-a*?
Ходи ли в *Службата за чужденци*?
- (2) Какво беше – за къщата – *Wohngelderstattung*?
Какво беше – за къщата – *покриване на част от разходите за домакинство от държавата*?
- (3) Наемът не е *übertrieben*, нормален е наемът, колкото е по *Mietspiegel*.
Наемът не е *прекомерен*, нормален е наемът, колкото е *средноста-*

мистическият наем в района за такова жилище.

- (4) Реших да си погледна *Konto-mo*.
Реших да си погледна *банковата сметка*.

2. С цел постигане на по-голяма краткост на израза:

- (5) Ама този диван е само за *Selbstabholer*.
Ама този диван е само за *купувачи, които сами ще си го вземат*.
- (6) Само с това трябва да се занимавам – с *Annahme, Übernahme, Übergabe* – при краткосрочно даване под наем.
Само с това трябва да се занимавам – със *съгласие, приемане, предаване* – при краткосрочно даване под наем.

3. При рефериране към обекти и понятия, с които изследваните си служат предимно на немски (случаи с най-голяма честота):

- (7) Къщата е точно на *Bahnlinie*, иначе *elektrische Fensterrollladen*, с *Alarmanlage*, с *Gartenhäuschen*, врата на гаража с *Fernbedienung*.
Къщата е точно на *трасето на влака*, иначе (има) *електрически външни щори, с алармена инсталация, с къщичка/барака за инструменти в двора*, врата на гаража с *дистанционно управление*.
- (8) Искяха ми *schriftliche Erklärung*, да го пратя по пощата.
Искяха ми *писмено обяснение*, да го пратя по пощата.
- (9) Д. беше *biet-вал* за дивана в еБей, ще ти пратя номера да *biet-ваш* и ти.
Д. беше *надавал* за дивана в еБей, ще ти пратя номера да *надаваш* и ти.

Експресивна функция

В тези случаи изследваните лица използват немска дума или фраза несъзнателно, въпреки че съществува български еквивалент:

- (10) Имаше ли *mündliche Prüfung*?
Имаше ли *устен изпит*?
- (11) Те правят курсове *gezielt* за този изпит.
Те правят курсове, *насочени към подготовка / изрично за този изпит*.
- (12) Опитвала ли си се *möbliert* да го дадеш под наем?
Опитвала ли си се да го дадеш под наем *обзаведен*?

Фатична функция

В някои случаи е трудно да се разграничат ясно фатичната и поетичната функция, както е в примери 13, 14 и 15, където са използвани метафори с цел по-голяма експресивност на изказването:

- (13) Тази къща беше *mitten in der Pampa*, много спокойно.
Тази къща беше *насред нищото / полето*, много спокойно.
- (14) Хотелът се оказа български *Hochburg*.
Хотелът се оказа българска *твърдина* (’превзет от български’).

- (15) Другият хотел беше *rappenvoll* само с българи.
 Другият хотел беше *пълен догоре / до козирката* само с българи.

Фатичната функция се наблюдава и при директни цитати от немски език, когато говорещият иска да наблегне на нещо и затова предпочита да цитира оригинала.

- (16) Германците непрекъснато търсят *ruhiges Zimmer, ihr Hotelzimmer soll ruhig sein*.

Германците непрекъснато търсят *спокойна/тиха стая, стаята им в хотела трябва да е тиха/спокойна*.

- (17) И ми пише „би ли“ – „*würdest du unterstützen, vielleicht ein bisschen anschieben und dann zurück ziehen*“ – *anschieben und zurückziehen* – няма да стане.

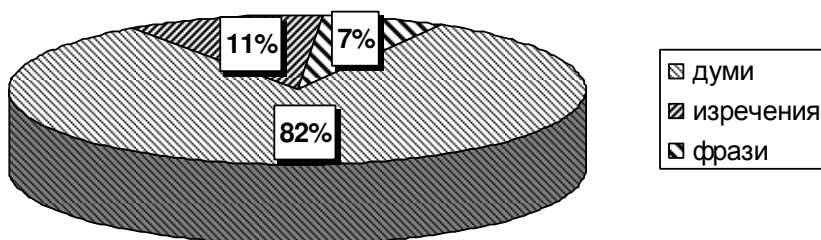
И ми пише „би ли“ – „*би ли помогнала, може би само в началото, докато потръгне (работата) и после ще се оттеглиш*“ – *да потръгне (работата) и да се оттегля* – няма да стане.

Езикови средства, използвани при превключването на кода

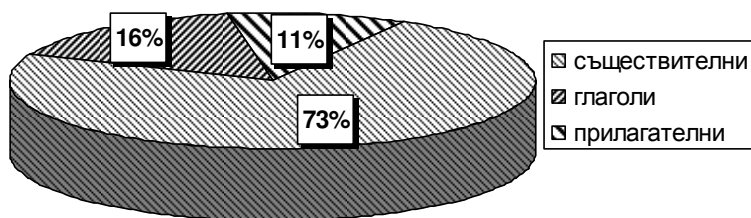
Както вече беше споменато по-горе, основните езикови средства, използвани при превключването на кода, са отделни думи, следвани по честотност от изречения, както и отделни фрази. Фигура 2 показва процентното съотношение между тях.

Наличието на най-голямо количество отделни немски думи, които се вмъкват в българската реч, не е изненадващо. Изненадващ обаче е по-големият брой изречения, в сравнение с използването на отделни фрази, което се дължи на цитирането на цели изречения от предходни разговори или друг вид комуникация. Очевидно, както потвърдиха и интервютата, за говорещите е важно, а и по-лесно, да предадат съвсем точно отделни части от предходни дискурси, като не се затрудняват с опити за превод на български език. Освен всичко останало, тази стратегия спестява време и води до по-голяма краткост на изказа.

Фигура 3 показва дистрибуцията на най-често срещаните в корпуса части на речта, които са разгледани по-надолу.

Фигура 2. Езикови средства

Фигура 3. Части на речта

Съществително име

Резултатите потвърждават предишни лексикални изследвания, а именно че съществителните най-лесно се поддават на заемане. Освен това поради липсата на падежна система в българския език не е проблем да се заеме съществително, без да се променя граматичната му форма, стига да е разположено по подходящ начин в изречението. При около 20% от случаите в корпуса немските съществителни имена приемат български член (пример 1, с. 17; пример 4, с. 18).

Прилагателни имена и глаголи

Заетите прилагателни имена обикновено се използват заедно с думата, която определят, така че не получават българско окончание. Глаголите почти винаги се интегрират в сложната българска морфологична система и получават съответните окончания за време, лице и число.

- (18) Трябва да отида да си *beantrag-вам* паспорт.
Трябва да отида да си *подам документите* за паспорт.
- (19) Той трябва да се *anmeld-ва*.
Той трябва да се *регистрира адресно*.

Анализът на данните от представеното тук изследване води до следните основни заключения:

- Темата на разговора определя честотността на използване на немски лексикални единици – теми, свързани с реални и непосредствения жизнен опит в Германия, водят до по-висока честотност на превключването на кодовете.

- Не всички функции по класификацията на Апел и Мьойскен (1987) са представени в корпуса – директната функция е нерелевантна в случая, където всички участници в разговора владеят и двата езика.

- Металингвистичната функция не е представена в корпуса, но неформалните интервюта показваха, че изследваните лица не осъзнават смяната на кодовете, а правят това автоматично; някои от тях обърнаха внимание на факта, че когато използват немски думи в български дискурс, те 'побългаряват' и произношението на езиковите единици, което става видно и от записите. Превключването на кодовете наистина рефлектира върху всички езикови равнища.

- Анализът на данните показва, че може би е необосновано да се прави разлика между фатична и поетична функция.

- Изборът и дистрибуцията на езиковите средства, използвани при смяна

на кодовете, не бяха изненадващи с оглед на специфичните характеристики на граматичните и лексикалните системи на двата изследвани езика.

• И не на последно място настоящото изследване не потвърждава твърдението на Ауер (1998: 8), че смяната на кодовете, свързана с дискурса, води до промяна на *footing*, тъй като, както показват интервютата, при изследваната група превключването на кодовете става несъзнателно и не цели промяна в заеманата роля или позиция (*stance*).

Библиография

- Апел, Мьойскен 1987: R. Appel, P. Muysken. *Language Contact and Bilingualism*. London: Edward Arnold, 1987.
- Ауер 1984: P. Auer. *Bilingual Conversation*. Amsterdam: John Benjamins, 1984.
- Ауер 1998: P. Auer. *Code-Switching in Conversation: Language, Interaction and Identity*. London: Routledge, 1998.
- Бигел 1996: T. Biegel. *Sprachverhalten bei deutsch-französischer Mehrsprachigkeit*. Frankfurt a. M.: Lang, 1996.
- Гофман 1979: E. Goffman. *Gender Advertisements*. London: McMillan, 1979.
- Гофман 1981: E. Goffman. *Forms of Talk*. Oxford: Blackwell, 1981.
- Грожан 1982: F. Grosjean. *Life with two languages*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1982.
- Майърс-Скотън 1972: C. Myers-Scotton. *Choosing a Lingua Franca in an African Capital*. Edmonton: Linguistic Research, 1972.
- Майърс-Скотън 1976: C. Myers-Scotton. Strategies of Neutrality: Language Choice in Uncertain Situations. – *Language*, 52 (4), 1976, 919–941.
- Майърс-Скотън 1983: C. Myers-Scotton. The Negotiation of Identities in Conversation: A Theory of Markedness and Code Choice. – *International Journal of the Sociology of Language*, 44, 1983, 115–136.
- Майърс-Скотън 1993: C. Myers-Scotton. *Social Motivations for Codeswitching: Evidence from Africa*. Oxford: Clarendon Press, 1993.
- Митшриффт: Probleme der Soziolinguistik VO (Menz) Mitschrift. Accessed. – http://www.univie.ac.at/ling-plattform/liwi/wiki/Mitschrift:Probleme_der_Soziolinguistik_VO_%28-Menz%29_Mitschrift#Codeswitching_und_Sprachenwandel.
- Поплак, Мийчъм 1995: S. Poplack, M. Meechan. Patterns of Language Mixture: Nominal structure in Wolof-French and Fongobe-French bilingual discourse. – In: L. Milroy, P. Muysken (eds.). *One Speaker, Two Languages*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, 199–233.
- Страуд 1998: Ch. Stroud. Perspectives on Cultural Variability of Discourse and some Implications for Code-switching. – In: P. Auer (ed.). *Code-Switching in Conversation: Language, Interaction and Identity*. London: Routledge, 1998, 321–348.
- Фогт 1954: H. Vogt. Language Contacts. – *Word* 10 (2–3), 1954, 365–374.
- Хелер 1988: M. Heller. *Codeswitching: Anthropological and Sociolinguistic Perspectives*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1988.
- Хелер 1992: M. Heller. The Politics of Codeswitching and Language Choice. – In: C. Eastman (ed.). *Codeswitching*. Clevedon: Multilingual Matters, 1992, 123–142.

e-mail: vassileva.irena@gmail.com